

CISTANCHE - ШИФОБАХШ ЎСИМЛИК

Шавкат Облокулов

Бухоро давлат тиббиёт институти биокимё кафедраси ассистенти

Cistanche ўсимлиги Жанубий ва Марказий Осиё чўлларида ўсадиган ўсимлик бўлиб, таркибида кўплаб физиологик фаол моддалар сақлайди. Цистанхенинг дориворлик хусусияти женшенга нисбатан бир неча марта юқори. Шундай бўлсада, унинг таркиби ва инсон организмда кечадиган биокимёвий жараёнларга таъсири кам ўрганилган. Ушбу мақолада цистанхенинг фармацевтик хусусиятлари ва унинг таркибидаги моддалар тўғрисида фикр юритилади. Цистанхе – кўп йиллик ўтсимон ўсимлик бўлиб, асосан чўл, чала чўл ва шўрхок худудларда ўсадиган жузғун, саксовул каби ўсимликларнинг илдизида текинхўрлик (паразит ўсимлик, лат. *Orobanchaceae Vent*), қилиб ўсувчи ўсимлик ҳисобланади. Бўйи 40-50 см, пояси жуда калта, нисбатан каттароқ гуллари ўсиш ареали ва турига қараб сариқдан бинафша ранггача бўлади. Ҳозирги вақтда шимолий Африкадан бошлаб то Хитой чўлларигача бўлган жуда катта ареалда ушбу ўсимликнинг камида 27 тури ўсиши аниқланган. Шундан 7 тури Марказий Осиё худудида ўсади. Ўсимлик март-апрел ойларида униб чиқади. Бунда асосий озиқ манбаси бўлиб, чўл бута ва дарахтлари асосан саксовул хизмат қилади. Ер тагида унган цистанхе ўзига яқин жойлашган саксовул илдизига мустаҳкам ёпишиб, ундан оладиган минерал озиқ модда ва сув ҳисобига ердан униб чиқади ва ўсади. Ўсимлик апрел-май ойларида баъзи хиллари июн ойида гуллайди, август ўрталарида уруғи пишиб етилади. Бошоқсимон кўринишда гуллайди. Гулли қисми поясига нисбатан 80-90 фоизни ташкил этади. Гуллари қўнғироқсимон, узунлиги 3-5 см, гулкосалари йирикрок, цилиндрсимон, қайрилган. Чангчилари тукли, узунлиги 3-4 мм. Гуллари ранги сариқ, пушти, бинафша ранг. Унинг таркибидаги доривор моддаларнинг энг кўп тўпланиш вақти гуллаш даврининг охирига фазасига тўғри келади. Доривор моддалар цистанхенинг кўримсиз ва жуда калта поясида айниқса кўпроқ тўпланади.

Цистанхе ўсимлигининг доривор хусусиятлари инсониятга қадимдан маълум бўлиб, Марказий Осиё, Хитой, Ҳиндистон халқ табобатида ишлатилган. Бунда асосан ўсимликнинг поя қисмидан фойдаланилган.

Ҳозирги вақтда цистанхе ўсимлиги Марказий Осиёнинг Қозоғистон Ўзбекистон давлатларидаги чўл ва чала чўл худудларидан йиғиб олиниб, Япония, Хитой ва бошқа жануби-шарқий Осиё мамлакатларига етказиб берилмоқда. Биз яшаётган Бухоро вилояти худудида асосан ўсимликнинг “*Cistanche ambigua*” ва “*Cistanche salsa*” турлари ўсади. Цистанхе ушбу турларининг ҳам дориворлик хусусиятлари юқори бўлиб, антиоксидантлик, нейропротекторлик, иммунитетни мустаҳкамловчи хоссаларга эга.

Цистанхе ўсимлигининг таркиби бўйича Хитой ва Япония олимлари бир қанча

изланишлар олиб боришган ва унинг таркибида фенол ҳосилалари, шу жумладан физиологик фаол моддалар ҳисобланган эхиакозидлар, ацетозидлар, флаваноидлар ва цистанозидлар мавжудлиги, бу моддалар билан кемирувчиларда ўтказилган тадқиқотлар натижасида уларнинг антиоксидантлик, нейропротекторлик, яллиғланишга қаршилик кўрсатувчи ва иммун тизимига ижобий таъсир этувчи хусусиятга эга эканлигини аниқлашган.

Цистанхе ўсимлиги вегетациясининг ўсимлик гуллаган даври унинг поя қисмида доривор моддаларнинг энг кўп тўпланган давр ҳисобланади. Шу сабабли ўсимлик айна гуллаган даврида унинг ер устки қисмлари йиғиб олиниб, тупроқ қолдиқларидан тозаланади ва поя қисми кесиб олиниб, соя жойда, очик ҳавода қуритилади. Қуритилган ўсимлик қисмлари қуруқ жойда, қоғоз қопларда сақланади. Одатда қуритилган цистанхе поялари таркибидаги фаол моддалар 2 йилгача ўз хусусиятларини сақлаб қолади.

Цистанхенинг доривор хусусиятлари Марказий Осиё ҳудудида 2000 йиллар олдиндан маълум бўлиб, халқ медицинасида табиблар томонидан сийдик йўллари яллиғланиши касалликларида, жинсий заифлик, бепуштлиқ, умумий ҳолсизлик каби ҳолатларда кенг қўлланилган. Бунда асосан ўсимлик қайнатмаси ва экстракти ишлатилган. Ҳозирги вақтда эса, халқ медицинасида цистанхе сийдик йўллари яллиғланиши, сифилис, нефрит ва пиелонефритларда, буйрак тош касалликларида самарали қўлланилиб келинмоқда. Цистанхе минг йиллар мобайнида халқ медицинасида ишлатилиб келинсада, ҳали унинг таркиби тўлиқ ўрганилмаган.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Терехин. З.С. Паразитные цветковые растения: эволюция онтогенеза и образа жизни. Л.: Наука, 1977 .
2. Дикорастущие полезные растения России – С-П. 2001г.
3. Ходжиматов К.Х. Апраиси Г.С. Ходжиматов А.К. Дикорастущие целебные растения Средней Азии. Т. 1995.
4. Абдинязова Г.Ж. Қорақалпоғистон Республикасининг доривор ўсимликлари. Монография. Т-2017.
5. Облокулов Ш. Ш. ЦИСТАНХЕ (CISTANCHE) ЎСИМЛИГИНИНГ ДОРИВОР ХУСУСИЯТЛАРИ //O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. – 2022. – Т. 1. – №. 10. – С. 199-201.
6. Облокулов, Шавкат Шайимович. "ЦИСТАНХЕ (CISTANCHE) ЎСИМЛИГИНИНГ ДОРИВОР ХУСУСИЯТЛАРИ." O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI 1.10 (2022): 199-201.
7. Облокулов, Ш. Ш. (2022). ЦИСТАНХЕ (CISTANCHE) ЎСИМЛИГИНИНГ ДОРИВОРХУСУСИЯТЛАРИ. O'ZBEKISTONDA FANLARARO

INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(10), 199-201.

8. Shaimovich O. S. Drugs Run In The Body Effects On Biochemical Processes //Texas Journal of Medical Science. – 2022. – T. 8. – C. 63-65.

9. Shaimovich, OblokulovShavkat. "Drugs Run In The Body Effects On Biochemical Processes." TexasJournalofMedicalScience 8 (2022): 63-65.

10. Shaimovich, O. S. (2022). Drugs Run In The Body Effects On Biochemical Processes. TexasJournalofMedicalScience, 8, 63-65.

11. Shayimovich O. S. HARM OF SYNTHETIC AND NARCOTIC SUBSTANCES //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 10. – №. 1. – C. 509-511.

12. Shayimovich, OblokulovShavkat. "HARM OF SYNTHETIC AND NARCOTIC SUBSTANCES." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 10.1 (2022): 509-511.

13. Shayimovich, O. S. (2022). HARM OF SYNTHETIC AND NARCOTIC SUBSTANCES. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(1), 509-511.

14. Shaimovich O. S. DRUGS RUN IN THE BODY EFFECTS ON BIOCHEMICAL PROCESSES AND HARM OF SYNTHETIC AND NARCOTIC SUBSTANCES //O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 888-890.

15. Shaimovich, Oblokulov Shavkat. "DRUGS RUN IN THE BODY EFFECTS ON BIOCHEMICAL PROCESSES AND HARM OF SYNTHETIC AND NARCOTIC SUBSTANCES." O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI 1.12 (2022): 888-890.

16. Shaimovich, O. S. (2022). DRUGS RUN IN THE BODY EFFECTS ON BIOCHEMICAL PROCESSES AND HARM OF SYNTHETIC AND NARCOTIC SUBSTANCES. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(12), 888-890.

17. Oblokulov, S. S. (2023). THE MAIN TASKS OF TOXICOLOGICAL CHEMISTRY. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(5), 2062-2065.

18. Облокулов Ш. Ш. ГИЁХВАНДЛИК-ХАВФЛИ ИЛЛАТ //PEDAGOG. – 2023. – Т. 6. – №. 10. – С. 198-213.

19. Облокулов, Ш. Ш. "ГИЁХВАНДЛИК-ХАВФЛИ ИЛЛАТ." PEDAGOG 6.10 (2023): 198-213.

20. Oblokulov, S. S. (2023). THE MAIN TASKS OF TOXICOLOGICAL CHEMISTRY. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(15), 624-626.

21. Oblokulov, Sh Sh. "THE MAIN TASKS OF TOXICOLOGICAL CHEMISTRY." O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY

TADQIQOTLAR JURNALI 2.15 (2023): 624-626.

22. Oblokulov, S. S. (2023). THE MAIN TASKS OF TOXICOLOGICAL CHEMISTRY. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(5), 2062-2065.

23. Sh.Sh.Oblokulov. (2023). O`ZBEKISTONDA KREDIT-MODUL TIZIMINING O`ZIGA XOS JIHATLARI. IMRAS, 6(6), 420–425. Retrieved from <https://journal.imras.org/index.php/sps/article/view/394>

24. Oblokulov, S. S. (2023). QUALITATIVE ANALYSIS OF CROTON ALDEHYDE. JOURNAL OF MEDICINE AND PHARMACY, 6(4), 13-18.

25. Oblokulov, S. S. (2023). OZBEKISTONDA KREDIT-MODUL TIZIMINING OZIGA XOS JIHATLARI. IMRAS, 6(6), 420-425.

26. Oblokulov, S. S. (2023). THE MAIN ASPEKTS OF THE IDENTIFICATION OF TOXIC SUBSTANCES. JOURNAL OF APPLIED MEDICAL SCIENCES, 6(4), 26-31.